

VIII ГЛОБАЛЬНАЯ НАУКА И ИННОВАЦИИ 2020: ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

НУР-СУЛТАН, КАЗАХСТАН
ФЕВРАЛЬ, 2020

**Объединение юридических лиц в форме
ассоциации
«Общенациональное движение «Бобек»
Конгресс ученых Казахстана**

ISSN 2664-2271

**«GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2020:
CENTRAL ASIA»**

**№ 3(1). Февраль-март 2020
СЕРИЯ «ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ»**

Журнал основан в 2018 г.

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Маслов Х.Б., PhD;

Заместители главного редактора:

**Е. Ешім, Е. Абиєв (Казахстан), Лю Дэмин (Китай),
Е.Л. Стычева, Т.Г. Борисов (Россия)**

**© ОЮЛ в форме ассоциации
«Общенациональное движение «Бобек», 2020**

НУР-СУЛТАН – 2020

фалсафаси”нинг муаллифи дастлабки моҳият ирода ва ғоянинг бирлигида бўлиши керак дейди. Иродани инкори ҳам ўзгартирилиши зарур. Шопенгауэрнинг назариясидан Фридрих Нитше бутунлай бошқача хулосага келади. Нитше мутафаккир таълимотини бутунлай ўзгача талқин қилди. У таълимотнинг трансцендентал соҳаларидан бутунлай воз кечиб, шундай хулосага келадики, Ирода муқобилликка эга эмас, ундан воз кечиш ўрнига, уни юксакликка кўтариш зарур. Худди шу нуқтаи назардан Шопенгауэр таълимотини “хаёт фалсафаси”нинг асосчиси деб ҳисоблаш мумкин. Жумладан, унинг таълимотида “индуктив метафизика” элементларини ҳам кузатиш мумкин. Г.Т.Фехнер, В.Вундт ва бошқалар шу оқимга мансуб. Шунингдек, М.Шелер, В.Витгенштейн ва М.Хоркхаймер ҳам Шопенгауэр фалсафаси таъсирида бўлганлар. XX аср бошларида, айниқса, Шопенгауэр таълимотида қизиқиш энг юқори нуқтага етди. Артур Шопенгауэр фалсафаси мавҳумликнинг идеал оламини тузмайди, балки ўқувчини реал муаммолари билан реал оламга қайтаради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – T.: O'zbekiston, 2017.
2. Copleston F. A History of Philosophy // Vol. 7. Modern Philosophy From the Post-Kantian Idealists to Marx, Kierkegaard, and Nietzsche. - New York- London- Toronto- Sydney Auckland, 2004.
3. Шопенгауэр А. Сочинения: В 6 т. – Т. 5. – М.: Инфра, 1999-2001.

УДК: 1 (091):101.9 (092) Плотин

ЯМВЛИХ ФАЛСАФАСИДА ЭРКИНЛИК МУАММОСИ

Рахимджанова Дилнавоз Суннат қизи

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети магистри

Тошкент, Ўзбекистон

Илмий раҳбар – доцент Р.Р.Каримов

Аннотация. Мақолада Ямвлих таълимотида эркинлик масалалари таҳлил қилинади. Фалсафа тарихчиларининг фикрича, илгари на юнонча «*eumenia*» сўзи, на латинча «*libertas*» сўзлари ўзига хос фалсафий аҳамият касб этмас эди. Қадимги юнон ва римликлар тафаккурида эркинлик ғояси тушунчаси на тематик, на терминологик тарзда акс этмаган [1, 1064]. Қадимги юнон алломаларининг асосий қизиқишлари ўша даврларда зарурият, тақдир ёки ҳодисалар каби тушунчалар юзасидан мулоҳаза қилишга қаратилган эди. Замонавий мустақил Ўзбекистон Республикаси учун хос бўлган ижтимоий-сиёсий иқтисодий ва маънавий-маданий ўзгаришлар жамиятимизнинг фалсафий маънавий мўлжалларини тубдан ўзгартириб юборди, бу эса, ижтимоий таълимнинг бутун тизимини қайта мулоҳазадан ўтказишга жиддий таъсир кўрсатди. Шу боис, Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев минг йилликлар давомида тўпланган маънавий ахлоқий кадриятларни тиклаш зарурлигини мантиқан кўрсатиб ўтди, ҳамда ўтмишдаги маданиятни қайта тиклаш миллий ўзлиқни англашни барпо этиш юксак мақсади қўйилди [2, 9].

Калит сўзлар: эркинлик, автаркия, неоплатонизм, иродавийлик, ихтиёрийлик, теодицея, теургия.

Антик фалсафа тарихчилари орасида ҳозирги вақтда муайян даражадаги “бирлик-кўплик” нисбатидан келиб чиққан ҳолда Плотин тизимидаги ҳар бир онтологик даражани изоҳлашга интилишлар ўта кенг тарқалган. Бундай ёндашув ўта маҳсулдордир, чунки олийга нисбатан қуйи онтологик даражадаги “кўпликнинг кўпайиши” билан боғлиқ кўплаб муаммоларни, шунингдек “қуйининг” ўзи келиб чиқиши билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилишга имкон беради, бу анъанага кўра “эманация жараёни” деб аталади. Аммо бундай ёндашув Плотин таълимотининг бутун бойлигини чеклай олмайди.

Барча мавжуд нарсалар ягона туфайли мавжуддир, аммо илк моҳият аввалбошданок ягонадан келиб чиқади ҳамда буткул ўзига хос тарзда умумийлик сабабияти (τὰ ὅλα αἰτία) ягонадан таъсирчан салоҳиятни (τὸ δύνασθαι ποιεῖν ҳамда ягона алоқа (συμπλοκήν) билан қамраб олинган ҳамда унда аллақачон бор бўлган мавжудлик (προϋπάρχοντα) кўплигининг ибтидосига юксалиб боради (συναναφέρεται). Бинобарин, барча кўпкиефали табиий сабаблар кўп турли (πολυειδῶν), кўп мезонли (πολυμερίστων) кўплаб ибтидоларга боғлиқ бўлиб, барча учун ягона бўлган умумий сабабга осиб қўйилган (ἐκκρέματα), бир бирига ягона тугун (σύνδεσις) билан боғлиқ, ва кўп сонли сабабларнинг ушбу тугуни (σύνδεσμος) сабабларни бошқаришнинг барчани қамраб олувчи марказига (τὸ περικτικὸν τὸ τὸν τῆς αἰτίας κράτος) олиб боради. Ушбу ягона занжир (εἰρμός) кўпликдан олинган тасодифий жамланма (συμπεφορημένος) эмас, шунингдек, у ушбу алоқа натижасида пайдо бўлган ягоналик ҳам эмас. Ҳамда таркибий қисмларга парчаланмайди; аксинча сабабларнинг ўзидаги аввал бошданок йўлга солувчи ва ташкил этувчи ягона алоқага мувофиқ (κατὰ δὲ τὴν προηγουμένην καὶ πρὸ τεταγμένην... μίαν συμπλοκήν) у барча нарсани ниҳоясига етказади (ἐπιτελεῖ), барчани ўзи билан боғлайди ва ўзига ўхшаш ягона қиефалиликка олиб боради. Шундай қилиб, тақдир ўзига барча қолган тартибларни бирлаштирган ягона тартиб сифатида таърифланиши мумкин [3, 5–17 W].

Моҳиятига кўра руҳ моддий бўлмаган жисмсиз, қандайдир пайдо бўлиш ёки йўқолишга мансуб бўлмаган ўзида ўз турмуши (τὸ εἶναι) ва ҳаётини бирлаштирган табиат ва ҳар қандай ҳаракатнинг тўла ўзи ҳаракатланувчи ибтидосидир. Шундай бўлган ҳолда ушбу моҳият ўзида мустақил (αὐτεξούσιον) ва тобе бўлмаган (ἀπόλυτον) ҳаракатни бирлаштиради. Бироқ ўзини барпо бўлиш ҳукмига топширган ҳамда дунёнинг умумий оқими (τὴν τοῦ παντός φορὰν) бўйсунган ҳолда у тақдир ҳукмига бўйсунди ҳамда табиати бўйича зарур бўлган (ταῖς τῆς φύσεως ἀνάγκαις) барча нарсага қул бўлади. Аммо у бирон бир нарсага тобе бўлмаган ақлий фаолиятини амалга оширадиган даражада ҳамда эркин танлов (αὐθαίρετον) кучи билан у ўз иши (τὰ ἐαυτῆς ἐκουσίως πράττει) кўнгилли тарзда машғулдир ҳамда ҳақиқатга (νοητοῦ μετ' ἀληθείας) мос келадиган илоҳийлик, эзгулик ва онгга ошно бўлади [4, 19–24 W].

Биз онгли ва илоҳларга яқинлаштирувчи ҳаёт кечириш ташвишини қилишимиз лозим, чунки бу руҳнинг эркин ҳокимиятига йўл қўяди. Бизни заруратлар занжиридан халос этади ҳамда ҳаётимизни шунчаки инсоний ҳаёт эмас, балки илоҳий ҳамда маъбудлар томонидан инъом этиладиган илоҳий неъмат билан тўлдириладиган ҳаётга ошно қилади [5, 27 W].

Умуман олганда, тақдирнинг (τετρωμένη) олам бўйлаб ҳаракати номоддий ва ақлли қудратлар ҳамда айланишларга (περιφορὰς) ўхшашдир, айна вақтда унинг тартиби ақлли ва соф (ἄχραντον) муносиб жойлашувга (εὐταξία) ўхшаб кетади. Иккиламчи сабаблар улардан олдинги келган сабабларга яратишдаги кўплилик – ажралмас моҳиятга нарсаларнинг бутун мукаммаллиги тақдирга боғлиқ бўлиб, улар бошқарадиган касбга (πρόνοια) демак, ўз моҳиятига кўра тақдир касб билан боғлиқдир ҳамда касбнинг ҳаёти бу тақдирдир, чунки у ўз мавжудлигини ундан ва у орқали олади.

Агар бу шундай бўлса, кишилардаги фаолиятнинг (πράττειν) ибтидоси барча нарсадаги ушбу икки ибтидога мувофиқ қарор топади; аммо биздаги ҳаракат ибтидоси (ἡ ἐν ἡμῖν τὸν πρᾶξεω ἀρχή) табиатга боғлиқ эмас ҳамда само жисмларининг ҳаракатидан

эркинدير (ἀπόλυτος). Шу боис, у коинотнинг (ἐντῆτοῦπαντός) [ибтидосида] (πρεσβυτέρα) қарор топмайди, чунки у табиатдан ҳам, самовий жисмлар ҳаракатидан ҳам келиб чиқмаганлиги боис коинотга нисбатан кекса (πρεσβυτέρα) ва унга тобе эмасдир; бироқ у ўзи учун (κατενεύματο) барча қисмларни (μερίδων) ажратиб олганлиги ҳамда барча ҳодисалардан мезонларни (μοίρας) ажратиб олганлиги ҳамда уларни қўллаш учун жой топганлиги боис, унинг ўзи ҳам тақдир тартибига киритилган бўлиб, унинг бажарилишига имкон яратади. Унинг кўрсатмаларини амалга оширишга ёрдам беради ва унинг заруратидан келиб чиққан ҳолда қўллайди. Аммо рух ўзида соф, ўзига етарли, ўзини ҳаракатлантирувчи, мустақил ҳаракат қилувчи ва мукаммал онгга эга бўлганлиги боис у ҳар қандай ташқи таъсирдан эркин бўлиб чиқади. Бироқ, туғилишга мойил ва жисмга мансуб ҳаётларнинг бошқа қиёфаларини илгари сурган ҳолда тақдир олам яралишига жалб қилинган бўлиб чиқади [6, 2–15 W].

Аммо агар кимдир ўйланмаганлик (αὐτόματον) ва тасодифга (τύχη) имони комил бўлган кимдир [коинот] тартибини рад этишни фикр қилаётган бўлса, билиб қўйсинки коинотда бирон бир тартибсиз, боғлиқ бўлмаган (ἐπεισοδιώδης), бесабаб, мавхум, ўзбошимча (εἰκῆ), йўқ жойдан (ἀπὸ τοῦ μηδενὸς ἐπεισιόν) ёки тасодифан (συμβεβηκός) вужудга келадиган нарсa мавжуд эмас. Демак, тартибни сабаб оқибат алоқаларини (συνέχεια τῶν αἰτιῶν) ибтидоларнинг ягоналигини ҳамда [моҳиятларнинг] умумқамровли ҳокимияти эканлигини рад этишни ўйлаб ўтирмаса ҳам бўлади. Яхшиси бун шундай таърифлаш зарур: тасодиф у ёки бу кўп сонли изчилликларнинг (τάξεων) тақсимловчиси (ἔφορος) ҳамда боғловчи сабабидир, барча ҳамроҳ нарсаларга нисбатан (πρεσβυτέρας τῶν συνιόντων) ёши улуғ бўлган моҳиятни баъзан биз худо деб атасак, баъзида ёвуз иблис сифатида қабул қиламиз. Чунки ҳодиса олий сабабдан юзага келса унинг тақсимловчиси худо, агар табиат [ҳодисалардан] юзага келса – тақсимловчиси иблис бўлиб чиқади. Бинобарин, барча нарсa доимо муайян сабаб орқали амалга ошади ва ҳеч нарсa вужудга келиш оламига тўлиқ бетартиб ҳолда кирмайди [7, 10 W].

Нима учун мукофотлар (αἰδίανομαί) хизматларга кўра берилмайди? Ёки ушбу мунозарани ҳатто бошлашнинг ўзи ножоизми? Чунки неъматлар на ташқи сабабларга на инсоннинг ўзига ва инсон (αἰρέσει) боғлиқ эмаску, булар кўпинча танланган [ҳаёт тарзи] (ἐντῆ προαίρεσει) билан белгиланади. Шунинг учун, аксарият кишиларда пайдо бўладиган саволлар билимсизлик туфайли келишмовчилик келтириб чиқаради. Эзгуликнинг ўзидан бошқа эзгуликлардан келадиган бошқа даромад (ἐπικαρπία) мавжуд эмас, бунда эзгу ишлар қилувчи инсон (πλουδαῖος) тасодиф туфайли сира ҳам тубанлашмайди (ἐλαττοῦται), чунки унинг руҳи буюклиги барча тасодифлардан устун туради. Бу нарсa эса, табиатга зид ҳолда юз бермайди, чунки руҳнинг юксаклиги ва мукаммаллиги инсоннинг энг яхши табиатини шакллантириш (συνπληρῶσαι) учун етарлидир. Зиддиятлар (τά ἐναντία) деб аталмиш нарсалар эса, аслида эзгуликни тоблайди, мустаҳкамлайди ва кўпайтиради ва буларсиз ҳеч қачон гўзал ва эзгу ишларга (καλὸς καὶ ἀγαθὸς) айланмайди. Бундай руҳий ҳолат (διάθεσις) эзгулик қилувчи инсонга неъматни алоҳида улуғлашга имкон яратади, чунки фақат онгли баркамолликни барча қолган нарсаларга аҳамиятсиз тарзда ҳурмат кўрсатмаган ҳолатдан қочган ҳолда фароғатли ҳаётга етказувчи деб ҳисоблаш мумкин [8, 12–21 W].

Инсоннинг асл табиати унинг руҳида жойлашганлиги, рух эса, аслида табиатдан ақлли (νοερά) ва ўлмасдир. Шу аснода, унга хос бўлган гўзаллик, эзгулик ва мақсад илоҳий ҳаётга бирлаштирилганлиги сабабли ўлимга маҳкум жинслардан (τῶν δέ θνητοῦν) биронтаси мукаммал ҳаётга бирон нарсa олиб киришга ёки ҳаётни саодатдан жудо қилишга қодир эмас, чунки бизнинг роҳат фароғатимиз ақлнинг ҳаётида мавжуддир ҳамда оралик буюмлардан (τῶν μέσων) биронтаси унинг юксалишини таъминламайди ҳамда унинг кичрайишига олиб келмайди. Шунинг учун Омадлар

“Тихалар” (αἰτύχαι) ва ҳолатнинг нотенг инъомлари (τὰ ἀνισαδῶρα τῆς τύχης) ҳақида айрим кишилар сингари тўхтовсиз гапиравериш бефойдадир.

Хулоса ва таклифлар

Шундай қилиб, эркинликни онтологик асослари неоплатонизмда янада кўпроқ даражада Ямвлих ижодида ривожланади ҳамда теологияга ўтказилиб ўрганила бошланади. Ямвлихда эркин ҳаракатлар ёки қилмишлар ҳақида гап кетмайди, балким зарурият (табиат) дунёсидан озод бўлиш, аниқроғи қутилиш ва ҳамма нарсага қодир борлиқ – илоҳийликка қараб ҳаракат қилиш борасида фикр юритилади. Инсон бу *теургия* ҳодисасида “эргашиб келадиган сабаб” ролини ўйнайди. Индивид қалби олий даражада очила олган пайтда “илоҳий куч”нинг таъсир кучларига ўзини топшириш бу ерда ҳал қилувчи саналади. Инсоний эркинликнинг олий иши худони англаш ҳисобланиб, шу аснода, абсолют эркинлик инсон руҳига илоҳий таъсирда ўз муқаммаллигига эришади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Warnach, W. Freiheit // Ritter, J. (Hg.) Historisches Wörterbuch der Philosophie. Bd. 2. Basel / Stuttgart, 1972.
2. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Т.: Ўзбекистон, 2016. - 56 б. (Мы все вместе построим свободное, демократическое и процветающее государство Узбекистан).
3. Ямвлих. Письмо 8: Македонию, О судьбе // Фр. 2. Stob. Anth. II VIII. 43, II 173, 5–17 W.
4. Ямвлих. Письмо 8: Македонию, О судьбе // Фр. 3. Ibid. 44, II 173, 19–24 W.
5. Ямвлих. Письмо 8: Македонию, О судьбе // Фр. 4. Ibid. 45, II 173, 26 – 174, 27 W.
6. Ямвлих. Фр. 5. Ibid. 46, II 175, 2–15 W.
7. Ямвлих. Фр. 6. Ibid. 47, II 175, 17 – 176, 10 W.
8. Ямвлих. Фр. 7. Ibid. 48, II 176, 12–21 W.

UDK: 10 (09) (5-354-Penrouz)

RODJER PENROUZNING SUN'YI INTELLEKT HAQIDAGI TA'LIMOTI

Boboqulov Abror Abdug'ani o'g'li

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti magistri

Toshkent, O'zbekiston

Ilmiy rahbar – professor G.M.Ruzmatova

Annotatsiya. Mashhur fizik va matematik Rodjer Penrouzning monografiyasi zamonaviy ilm-fan yutuqlarini har tomonlama tahlil qilish asosida sun'iy intellekt muammosini o'rganishga bag'ishlangan. Aqlni loyihalash mumkinmi? Bu savolga javob topish uchun Penrouz turli xil hodisalarni muhokama qiladi: matematik fikrlash algoritmlashi, tyuring mashinalari, murakkablik nazariyasi, Gedel teoremasi, materiyaning teleportatsiyasi, kvant fizikasining paradokslari, entropiya, olamning tug'ilishi, qora tuynuklar, miyaning tuzilishi va boshqalar shular jumlasidandir.

Kalit so'zlar: sun'iy tafakkur, ong, Rodjer Penrouz, axborot sifati, kompyuter texnologiyalari.

Bugungi kunda informatsion texnologiyalar va axborot kommunikatsiyalari jadal rivojlanishi bilan, ijtimoiy hayotda fan, ta'lim va yoshlar tarbiyasi soxalarida bir qancha o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Shuningdek ushbu soxalarni bugunning gapi bilan

СОДЕРЖАНИЕ CONTENT

Biyimbetov Jaqsiliq Qilishbaevich, Ismaylova Gúlsara Jalgasbaevna (Nukus, Uzbekistan).....	2
Оспанғалиева Жансая Жұмағалиқызы, Телебаев Ғазиз Тұрысбекұлы (Нұр-Сұлтан, Қазақстан).....	4
Рузматова Гулноз Мирахраровна (Тошкент, Ўзбекистон).....	6
Рахимджанова Д.С., Каримов Р.Р. (Тошкент, Ўзбекистон).....	10
Boboqulov A.A., Ruzmatova G.M. (Toshkent, O‘zbekiston).....	13
Кенжаев С.Ж., Рузматова Г.М. (Тошкент, Ўзбекистон).....	17
Қобулнийёзова Г.Т. (Тошкент, Ўзбекистон).....	20
Мамаражабов М.А., Рузматова Г.М. (Тошкент, Ўзбекистон).....	23
Нажимидинова Д.Ғ., Рузматова Г.М. (Тошкент, Ўзбекистон).....	27
Саитмуродов Ж.Б., Рузматова Г.М. (Тошкент, Ўзбекистон).....	31
Иззетова Эмине Мустафаевна (Ташкент, Узбекистан).....	35
Oralbay Joldasbaev, Rayhan Utemisova (Nukus, Uzbekistan).....	39
Muxammediyarova Aqmaral, Kamalova Khatira Sabirovna (Nókis, Ózbekstan).....	42
Нурумов Бауржан Аблаевич (Павлодар, Казахстан).....	45
Омуралиева Асел Чоюнбековна (Бишкек, Кыргызстан).....	48
Liza Alimbaeva, Azamat Usnatdinov (Nukus, Uzbekistan).....	52
Абдухамидов Исломбек Абдухалим ўғи (Фарғона, Ўзбекистон).....	55
Токтобаева Айсулуу Токтобаевна, Мурзахмедова Гульнара Мурзалиевна (Бишкек, Кыргызстан).....	59
Майланова Данагуль Турдаловна (Шымкент, Қазақстан).....	62
Исроилов Умиджон Орибжонович, Иззетова Эмине Мустафаевна (Ташкент, Узбекистан).....	66

Научное издание

МАТЕРИАЛЫ
Международного научно-методического
журнала
**«GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2020:
CENTRAL ASIA»**

Сборник научных статей
Ответственный редактор – Х.Б. Маслов
Технический редактор – Е. Ешім, Е. Абиев

Подписано в печать 16.03.2020.
Формат 190х270. Бумага офсетная. Печать СР
Усл. печ. л. 25 п.л. Тираж 10 экз.